

SOCIO-ECONOMIC CONSEQUENCES OF DEMOGRAPHIC PROCESSES DURING THE PERIOD OF THE GENERAL GOVERNORSHIP OF TURKISTAN

Akram Madaminovich Sattarov

Associate Professor

Andijan State Medical Institute

tadqiqotchisattarov@gmail.com

Andijan, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: demographic processes, socio-economic consequences, migration, Turkestan General-Governorship, population structure, labor market.

Received: 22.02.26

Accepted: 23.02.26

Published: 24.02.26

Abstract: The article analyzes the socio-economic consequences of demographic processes in the Turkestan General-Governorship. The study examines population growth, migration patterns, urban and rural population structure, and their impact on the labor market. It also considers the socio-economic conditions of the population, land use, and the influence of demographic factors on industry and agriculture. The article aims to explain historical demographic processes and their socio-economic effects based on historical sources.

TURKISTON GENERAL-GUBERNATORLIGI DAVRIDA DEMOGRAFIK JARAYONLARNING IJTIMOYIY-IQTISODIY OQIBATLARI

Akram Madaminovich Sattarov

Andijon davlat tibbiyot instituti dotsenti

tadqiqotchisattarov@gmail.com

Andijon, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: demografik jarayonlar, ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlar, migratsiya, Turkiston general-gubernatorligi, aholi tuzilmasi, mehnat bozori.

Annotatsiya: Maqolada Turkiston general-gubernatorligi davrida demografik jarayonlarning ijtimoiy va iqtisodiy oqibatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda aholining o'sishi, migratsiya jarayonlari, shahar va qishloq aholisi tarkibi, kasbiy tuzilma va mehnat bozoriga ta'siri o'rganiladi. Shuningdek, aholining ijtimoiy-iqtisodiy holati, yer

resurslaridan foydalanish, sanoat va qishloq xo'jaligiga demografik omillarning ta'siri ham ko'rib chiqiladi. Maqola, shuningdek, tarixiy manbalar asosida Turkiston hududida demografik jarayonlar va ularning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini tushuntirishga qaratilgan.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ДЕМОГРАФИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В ПЕРИОД ГЕНЕРАЛЬНОГО ГУБЕРНАТОРСТВА ТУРКИСТАНА

Акрам Мадаминович Саттаров

Доцент

Андижанский государственный медицинский институт

tadqiqotchisattarov@gmail.com

Андижан, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: демографические процессы, социально-экономические последствия, миграция, Туркестанское генерал-губернаторство, структура населения, рынок труда.

Аннотация: В статье анализируются социально-экономические последствия демографических процессов в Туркестанском генерал-губернаторстве. Исследование охватывает рост населения, миграционные процессы, структуру городского и сельского населения, влияние на рынок труда. Также рассматривается социально-экономическое положение населения, использование земельных ресурсов и воздействие демографических факторов на промышленность и сельское хозяйство. Статья направлена на объяснение исторических демографических процессов и их социально-экономических последствий на основе исторических источников.

Kirish. Turkiston general-gubernatorligi (1867–1917 yillar) davri Markaziy Osiyo tarixida muhim demografik va ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar bilan ajralib turadi. Ushbu davrda hudud aholisi soni, tuzilmasi va migratsiya oqimlari sezilarli o'zgarishlarga duch keldi. Aholining o'sishi, shahar va qishloq aholisi tarkibi, etnik va kasbiy tuzilma hamda migratsiya jarayonlari hududning ijtimoiy va iqtisodiy hayotiga bevosita ta'sir ko'rsatdi.

Sovetlar davridan oldingi tarixiy manbalar va arxiv hujjatlariga asoslangan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Turkiston hududida yer resurslaridan foydalanish, qishloq xo'jaligi va sanoat rivoji, shuningdek, mehnat bozori aholi tarkibi va migratsiya jarayonlariga bog'liq bo'lgan. Shu bilan

birga, aholining demografik xususiyatlari, epidemiyalar, qishloq va shahar migratsiyasi, mol-mulk taqsimoti va ijtimoiy struktura hududdagi iqtisodiy faoliyatning shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan.

Shu nuqtai nazardan, Turkiston general-gubernatorligi davrida demografik jarayonlarning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini o'rganish nafaqat tarixiy tadqiqotlar uchun, balki Markaziy Osiyo hududining iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishini tushunish uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqola aynan shu dolzarb masalalarni ilmiy tahlil qilishga qaratilgan.

Asosiy qism. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Turkiston general-gubernatorligi davrida demografik jarayonlar hududning ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga keskin ta'sir ko'rsatgan. Aholi soni ortishi va tarkibidagi o'zgarishlar qishloq va shahar hududlaridagi iqtisodiy faoliyatni bevosita shakllantirgan. Qishloq aholisi sonining ko'payishi yer resurslariga bo'lgan bosimni kuchaytirgan, qishloq xo'jaligi faoliyati va dehqonchilik tizimida o'zgarishlar yuzaga kelishiga sabab bo'lgan. Shu bilan birga, migratsiya jarayonlari mahalliy aholi va ko'chmanchi qabilalar o'rtasida ijtimoiy munosabatlarning murakkablashishiga, yangi turar-joy va resurslar taqsimotida ziddiyatlar paydo bo'lishiga olib kelgan.

Shahar hududlarida aholining o'sishi va etnik tarkibning diversifikatsiyasi iqtisodiy jarayonlarni rivojlantirishga xizmat qilgan. Bu shahar iqtisodiyotida savdo-sotiq, hunarmandchilik va kichik sanoatning shakllanishi, ishchi kuchining yetarli bo'lishi va ijtimoiy xizmatlar tizimining kengayishiga imkon yaratgan. Migratsiya oqimlari shahar va qishloq hududlariga yangi aholining kelishi bilan bog'liq bo'lib, bu mehnat bozori va iqtisodiy resurslar taqsimotini qayta ko'rib chiqishga turtki bergan. Shu bilan birga, migratsiya jarayonlari hududlarda aholining etnik tarkibi va madaniy tuzilmasiga ta'sir ko'rsatib, jamiyatda ijtimoiy moslashuv va integratsiya masalalarini yuzaga chiqargan.

Epidemiyalar, oziq-ovqat yetishmovchiligi, tabiiy ofatlar va iqlim sharoitlari demografik jarayonlarni keskin o'zgartirib, iqtisodiy va ijtimoiy hayotga salbiy ta'sir ko'rsatgan. Hududning ayrim qismlarida aholining tez o'sishi iqtisodiy resurslarning yetishmasligi bilan bog'liq muammolarni kuchaytirgan, qishloq xo'jaligi va savdo-sotiq tizimining barqaror rivojlanishini cheklagan. Shu bilan birga, demografik o'sish va migratsiya jarayonlari ishchi kuchining yetishmasligi, mahalliy bozorlarning rivojlanish darajasi va mehnat resurslaridan samarali foydalanish masalalarini dolzarb qilgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, demografik jarayonlar nafaqat ijtimoiy tuzilmani, balki iqtisodiy rivojlanishning shakllanishini ham belgilagan. Aholi soni va tarkibidagi o'zgarishlar hududda yer va suv resurslaridan foydalanish, qishloq xo'jaligi hosildorligi, savdo-sotiq faoliyati va hunarmandchilikning rivojlanishiga bevosita ta'sir qilgan. Shuningdek,

demografik jarayonlarning ijtimoiy oqibatlarini aholi hayot darajasi, bandlik, migratsiya oqimlari va ijtimoiy ziddiyatlarning yuzaga kelishida namoyon bo'lgan.

Shahar va qishloq hududlari o'rtasidagi demografik farqlar iqtisodiy faoliyatning turli sohalarini shakllantirishga turtki bergan. Shahar aholisi sonining ortishi savdo, xizmat ko'rsatish va hunarmandchilikni rivojlantirsa, qishloq aholisi sonining ko'payishi qishloq xo'jaligi va yer resurslaridan foydalanish masalalarini dolzarb qilgan. Bu esa hududdagi ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim omil bo'lgan.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, Turkiston general-gubernatorligi davrida demografik jarayonlar va ularning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini chuqur o'rganish orqali hududning iqtisodiy rivojlanishi, ijtimoiy tuzilmasi va resurslardan foydalanish samaradorligini yaxshiroq tushunish mumkin. Shu bilan birga, tarixiy tahlil demografik jarayonlar bilan iqtisodiy va ijtimoiy tizimlar o'rtasidagi murakkab bog'liqliklarni aniqlash imkonini beradi va zamonaviy tadqiqotlar uchun muhim ilmiy asos yaratadi.

Tadqiqot natijalari Turkiston general-gubernatorligi davrida demografik jarayonlarning hududning ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga qanday ta'sir qilganini aniq ko'rsatadi. Aholi sonining ortishi va migratsiya oqimlari yer resurslari, qishloq xo'jaligi va shahar infratuzilmasiga bosimni oshirgan. Bu holat hududda yer taqsimoti, dehqonchilik faoliyati va iqtisodiy resurslardan foydalanish tizimini qayta tashkil etishni talab qilgan. Shu bilan birga, migratsiya jarayonlari etnik tarkib va madaniy muhitning diversifikatsiyasiga olib kelib, jamiyatda ijtimoiy moslashuv va integratsiya masalalarini yuzaga chiqargan.

Shahar hududlaridagi aholining o'sishi savdo, hunarmandchilik va kichik sanoat sohalarida ishchi kuchining yetarliligini ta'minlagan bo'lsa, qishloq hududida aholining tez o'sishi qishloq xo'jaligi resurslariga bosimni kuchaytirgan. Bu esa ayrim hududlarda ijtimoiy ziddiyatlarni kuchaytirgan, mahalliy aholining hayot darajasiga va bandligiga salbiy ta'sir qilgan. Shu bilan birga, shahar va qishloq hududlari o'rtasidagi demografik tafovut iqtisodiy faoliyatning turli sohalarini shakllantirishda muhim rol o'ynagan.

Demografik jarayonlar bilan bog'liq epidemiyalar, oziq-ovqat yetishmovchiligi va tabiiy ofatlar aholining ijtimoiy-iqtisodiy holatiga bevosita ta'sir qilgan. Bu holatlar hududda iqtisodiy resurslarning taqsimlanishida muammolarni kuchaytirgan, qishloq xo'jaligi va savdo-sotiq tizimining barqaror rivojlanishiga to'sqinlik qilgan. Shu bilan birga, aholining demografik xususiyatlarini inobatga olgan holda ishlab chiqilgan siyosiy va iqtisodiy choralar hududdagi ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga yordam bergan.

Muhokama davomida aniqlanishicha, demografik jarayonlar nafaqat iqtisodiy rivojlanish va ishchi kuchi tizimini belgilagan, balki hududning ijtimoiy tuzilmasiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Shahar va qishloq aholisi o'rtasidagi nisbat, etnik tarkib va migratsiya oqimlari hududda ijtimoiy barqarorlik, jamiyatning integratsiyasi va madaniy moslashuvni shakllantirishda muhim omil bo'lgan.

Shuningdek, demografik jarayonlarning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini tahlil qilish Turkiston general-gubernatorligi davrida aholi soni va tarkibi, yer resurslari, qishloq xo'jaligi va shahar iqtisodiyoti o'rtasidagi murakkab bog'liqliklarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, demografik jarayonlarni o'rganish orqali hududning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishidagi ziddiyatlar, ijtimoiy barqarorlik va resurslardan foydalanish samaradorligini yaxshiroq aniqlash mumkin.

Muhokama natijalari shuni ham ko'rsatadiki, Turkiston general-gubernatorligi davrida demografik jarayonlar va ularning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini tushunish nafaqat tarixshunoslik uchun, balki zamonaviy Markaziy Osiyo hududining ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarini tahlil qilishda ham muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Turkiston general-gubernatorligi davrida demografik jarayonlar hududning ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga keskin ta'sir qilgan va iqtisodiy, ijtimoiy hamda madaniy tizimlarning rivojlanishida muhim omil bo'lgan. Aholi sonining ortishi, shahar va qishloq hududidagi demografik o'zgarishlar, migratsiya jarayonlari va etnik tarkibdagi farqlar yer resurslaridan foydalanish, qishloq xo'jaligi hosildorligi, shahar infratuzilmasi, savdo va hunarmandchilik sohalarining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatgan.

Xulosa. Shahar va qishloq aholisi o'rtasidagi nisbatlar, migratsiya oqimlari va etnik diversifikatsiya hududda ijtimoiy moslashuv, integratsiya jarayonlarini, shuningdek, ijtimoiy barqarorlikni shakllantirishda muhim rol o'ynagan. Shu bilan birga, epidemiyalar, oziq-ovqat yetishmovchiligi va tabiiy ofatlar demografik vaziyatni o'zgartirib, hududning ijtimoiy-iqtisodiy tizimiga salbiy ta'sir ko'rsatgan.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, Turkiston general-gubernatorligi davrida demografik jarayonlarni ilmiy tahlil qilish orqali hududdagi iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy tuzilma va resurslardan foydalanish samaradorligini yaxshiroq tushunish mumkin. Bu davrda demografik jarayonlar hudud siyosati, iqtisodiy va ijtimoiy tizimlar o'rtasidagi murakkab bog'liqliklarni aniqlashda asosiy indikator bo'lgan.

Shuningdek, tadqiqot shuni ko'rsatadiki, demografik jarayonlarning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini o'rganish nafaqat tarixshunoslik nuqtai nazaridan, balki zamonaviy Markaziy Osiyo

hududining rivojlanish tendensiyalarini tushunish va iqtisodiy, ijtimoiy siyosatlarni shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan, maqola Turkiston general-gubernatorligi davridagi demografik jarayonlarning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini tizimli va ilmiy asosda tahlil qilishga qaratilgan muhim ilmiy hissa sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayev, O. (2007). Turkiston general-gubernatorligi tarixi: demografik va ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar. Toshkent: Fan.
2. G'ulomov, T. (2010). Markaziy Osiyoda demografik jarayonlar va ijtimoiy rivojlanish. Toshkent: Sharq.
3. Qodirov, N. (2012). "Turkiston hududida migratsiya va aholining ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri" // Tarixshunoslik jurnali, №4, 34-48.
4. Rasulov, S. (2015). Demografiya va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish: Turkiston tajribasi. Toshkent: Akademiya.
5. Karimov, I. (2016). "Shahar va qishloq aholisi o'rtasidagi demografik farqlar va iqtisodiy tizimga ta'siri" // O'zbekiston tarixi va madaniyati, №2, 12-26.
6. Akhmedov, F. (2018). Demografik jarayonlar va iqtisodiy rivojlanish munosabatlari. Toshkent: Fan va texnologiya.
7. Beisebayev, A. (2019). Demographic Processes in Turkestan General-Governorship: Socio-Economic Implications. Almaty: Eurasia Press.
8. Trofimov, P. (2005). Ethnic Composition and Social Structure in Turkestan: Historical Analysis. St. Petersburg: Nauka.
9. Саттаров А.М. XIX аср ўрталарида Туркистондаги демографик вазият//Ўтмишга назар. – Тошкент, 2025. 8-жилд, 4 сон – Б. 52-57.
10. Sattarov A.M. Maxmudov M.A., Azimov A.M., Qurbonova M.A//International Journal of Interdisciplinary Cultural Studies ISSN: 2327-008X (Print), ISSN: 2327-2554 (Online) Volume 20, Issue 2, 2025. – P.916-929.